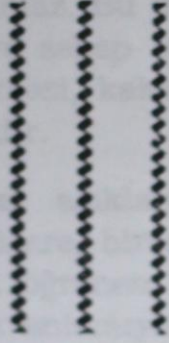

İLKOKUMA – YAZMA ÖĞRETİMİNDE NİÇİN CÜMLE METODU

Yazan :

Cavit BİNBAŞIOĞLU

1926 tarihli İlkokul Programından beri ülkemizde «toplu öğretim» ve bununla birlikte, bir dereceye kadar da bunun gereği olarak ilk okuma - yazma öğretiminde «cümle metodu» kullanılmaya başlanmıştır. Batı ülkelerinde ise bu konudaki bilimsel araştırmalarla birlikte bir yüzyıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına ve bizde de elli yıla yakın bir zamandır uygulanmasına rağmen gereği gibi anlaşılmayan konulardan biri budur. Bu yanda ilk okuma - yazma öğretiminde cümle metoduna niçin yer vermek gerektiğini ana çizgileriyle açıklamaya çalışacağız.

İlk okuma - yazma (alfabe) öğretiminde cümle metoduna karşı tepki, bunun mekanizması gereği gibi açıklanmadığından ve daha çok da eski alışkanlıkların etkisi ile uygulamaya girildiği yıllarda normal karşılanabilirdi; fakat aradan yarım yüzyıla yakın bir zaman geçmiş olmasına, yenileşen öğretim programlarında tekrar edilmesine ve bu görüşe uygun öğretimle okullarda birkaç öğretmen kuşağı yetişmiş olmasına rağmen, bu konunun öğretmen çevrelerinde hâlâ tartışma konusu olması üşündürücüdür.

İlk okuma - yazma öğretiminde cümle metodu yerine eskiden kullanılan metot, alfabedeki harflerin ayrı ayrı öğretilmesinden ve bunların birbirleriyle birleştirilmesinden meydana gelen «bireşim» (sentez) metodu idi.

Cümle metodunun niçin gerekli olduğunu açıklamaya geçmeden önce «bireşim» metodu ile yapılan bir öğretimin ortaya koyacağı okuyucu tipini ortaya koymaya çalışalım :

Bireşim metodunda öğrencinin dikkati, cümleye ve anlama değil harfe ve hecelere yönelmiştir. Bu metotta öğrenci, önce bir harfi iyice tanıyacak, sonra bunları birleştire birleştire kelimeyi; daha sonra da kelimeleri birleştire birleştire cümleyi seslendirmeye çalışacaktır. Ta bil bunu yaparken okumanın asıl amacı olan anlamı kavrama işi mümkün olmayacaktır. Büyüklerin mantığına göre etkili olduğu sanılan bu metotta öğrenci, «anlama'yı kolay kolay ulaşamaz. Öğrenci, harfleri tanıma ve bunları birbirine birleştirme gayreti içinde bunalır ve sonunda doğru dürüst okuyamayan ve okuduğunu da doğru dürüst anlayamayan kişiler yetişir. Okuma, yahut yazılı ifadeleri anlama işi bütün öğretimin temeli olduğundan, ilkokulun ilk sınıfında yapılan böyle bir metot hatası, çocuğun bütün okul ve meslek hayatını etkiler. Eğitime ilişkin birçok bireysel problemlerin altında bu metot hatasının büyük bir payını bulmak mümkündür.

Bireşim metoduyla yapılan bir öğretimde öğrenci önce harfleri öğrenir. Öğretmen, harfleri öğretirken özellikle bunların seslerine dikkati çeker. Bunun için öğretimde çeşitli ve yersiz şaklabanlıklara da yer verir. Örneğin «s» harfini öğretirken «ssss» veya «uuu» gibi ıslık sesine benzer sesler çıkarır. Bazen de harfi bir varlığa benzetir: «S» harfini yılanı benzetmek gibi. Bu biçim bir öğretim öğrenmeye yardım etmez. Çünkü, harfin kendisi ile gösterilen şey arasında ses ve anlam bakımından belirli bir ilişki yoktur. «S» harfinin sesini çıkarabilme çabası olarak yapılan iş de hiç bir zaman gerçeği yansıtmaz. Bu çeşit bir etkinlik, «s» harfinin kullanılış bakımından belli bir yönünü aksettirse bile, diğer yönleriyle ilgili olamaz. Bu da çocukta yanlış bir öğrenmeye sebep olur. Okurken çocuğun hecelemesi, kekelemesi ve şaşırması bundandır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıl-mış olacağı üzere, bireşim metoduyla okuma - yazma öğrenen bir kimse, uzun zaman gerçek anlamıyla «anlayarak okumayı» öğrenemez. Çünkü, bu metotta, yukarıda da belirttiğimiz gibi, öğrencinin dikkati metnin anlaşılmasında değil, kelimelerin seslendirilmesinde toplanır. Heceme ve kekelemelerden dolayı bu bile tam gerçekleşemez. Gözün yapısının bir gereği olarak buna engel olmak olanağı yoktur.

Göz, sanıldığı gibi, satırlar üzerinde kayarak ilerleyip gitmez. En az yüz yıldan beri Huey, Dearborn, Dodge ve Whipple'den C.H. Judd, C. T. Gray ve G.T. Buswell'e kadar pek çok psikologun psikoloji laboratuvarlarında yaptıkları araştırmaların, gözün satır üzerinde - normal olarak - belli aralıklarla biraz duraklama yaparak ilerlediğini ortaya koymuştur. Bu fotoğraf makinası gibi çok objektif araçlarla tesbit edilmiştir. Gözün bu hareketi, kalbin hareketi gibi iradensiz dışında yapılan bir harekettir. Bu sebepten, buna engel olucu bir metotla öğretim yapmak, aslında gözün sağlığı

için zararlı olabilir. Göz, normal olarak, bir satır üzerine baktığı zamanda iki üç kelimeyi bir anda görür. Bu konuda Gestalt Psikolojisi taraftarlarının yaptıkları deneyler de çok ilgi çekicidir. Onlar eşya ve şekillerin toptan algılandığını, bunlar arasında bir eksiklik varsa, bunların farkında olmadan zihin tarafından daha önce alınmış olan algıların etkisiyle tamamlandığını ileri sürerler. Zihnin böyle «tamamlayıcı» bir güce sahip olduğunu iddia ederler. Yanlış yazılan bir kelimeyi cümle içinde doğru okumamız böyle bir zihnin gücünün yardımı ile mümkün olmaktadır. Bireşim metodunda, öğrencinin dikkatini ve görme alanını harf ve hece üzerine toplamak suretiyle yapılan iş, gözün bu normal çalışma düzenini bozmak amacına yönelmiştir. Bunun için bireşim, yahut harfleri birleştirme metoduyla yapılan alıştırmalar (egzersizler), çocuğu, «anlayarak okuma»ya değil, anlamadan kelimeleri seslendirmeye götürür. İşte, cümle metodu, buna imkân bırakmayan, gözün yapısına ve çalışmasına uygun olan ve sonuç olarak da okuma öğretimin amaçlarından en önemlisi olan hızlı ve anlamlı okumaya yardım eden bir metottur.

Genel durumu böylece belirttikten sonra, şimdi de cümle metodu ile ilk okuma - yazma öğretiminin mekanizmasını, yapılan bilimsel araştırmaların sonuçlarına göre daha ayrıntılı olarak açıklayalım :

Göz, normal olarak bir satır üzerinde 3-5 kere sıçrama yapar. Her sıçrayıştan sonra da bir müddet durur. «Anlama» işi, çok kere bu durma sırasında olur. «Sıçramalar», başlangıçta, yani ilk kez okuma - Yazma öğrenirken hem ileriye, hem de geriye doğrudur. Okuma alıştırmaları yapıldıkça geriye doğru sıçramaların sayısı azalır. İyi okuyucularda geriye doğru sıçrama hiç görülmez. Sıçramalardan sonraki duraklamaların süresi de değişiktir. Bu, bir saniyenin 1/10

u kadar olabildiği gibi bir saniye de olabilir. Bu da öğrencinin okumada kazandığı becerinin derecesine bağlıdır. Bunun süresi de zamanla gittikçe azalır. Bütün bunlar anlama üzerinde etkili olduğundan iyi okuyucularda bir bakışta, metinde bir anda kavranan alan geniş olur ve duraklamaların sayısı da hem azalır, hem de duraklama müddeti kısalmır. Bu suretle öğrenci, anlamlı olarak hızlı bir okuma seviyesine yükselir. Her şey gibi okuma becerisinin kazanılması da bol alıştırmaya ister. Bunun için çocuk, belli bir seviyeyi atlattıktan sonra bol bol okuma fırsat ve olanağı sağlanmalıdır. Böylece çocuğun okuma heves ve ilgisi gittikçe artar. Artık başkasının yardımına ihtiyaç duymaz hale gelir.

İlk okuma - yazma öğretiminde cümle metodu uygulandığı zaman çocuk, başlangıçta 2-3 kelimelik cümlelerle karşılaştırılır: Ali topu tut! gibi. Çocuk, başlangıçta bunun hangisinin «Ali», hangisinin «top», hangisinin «tut» olduğunu bilmez. Bunun böyle olması, çocuğun bir şey öğrenmediği anlamına gelmez. Burada yeri gelmişken bir kusurumuza da işaret etmek isterim: Meslektaşlarımızın bazıları isterler ki, öğrencileri bir iki ay içinde okuma mekanizmasını tamamen kavrasınlar, Bunun gereği yoktur. Çocuğun başkalarından bir iki ay önce okumayı öğrenmesi ona fazla bir şey kazandırmaz. Bunu, birçok meslektaşlarımızın uygulamalarında görüldüğü gibi, üç dört aya kadar uzatmak okuma ile ilgili temel yaşantıların kazanılması bakımından yararlıdır. Burada başka bir noktaya da dikkati çekmek gerek. O da öğretilen cümlelerin «gerçek hareket» veya «iş» ile birlikte öğretilmesidir. Soyut olarak öğretilecek cümlelerden fazla bir yarar beklememeliyiz. Çocuğun ilk okuma - yazmayı öğrenebilmesi için «biçim» dediğimiz «yazı» ile «öz» (muhte-

va) dediğimiz «iş», «oluş» veya «hareket» arasında bir «bağ»ın kurulabilmesi gereklidir.

Bir süre, 2-3 kelimelik kısa cümleler öğretildikten sonra, başka bir zaman da da cümle içindeki kelimelerin sayısı ve cümlelerin uzunluğu artırılır. Bunu yaparken eskiden öğrenilen kelimenin yeni öğrenilen cümleler içinde geçmesine de dikkat edilir. Böylece, çocuğun, gittikçe daha az emek sarfedeceği ve daha çok tanıdığı kelimeler bulunmasına önem verilmiş olur. Aynı ayrı öğrenilen birbirleriyle ilgili cümleler çoğaldıkça bunlar altalta getirilerek «anlamlı bir metin» meydana getirilir. Bu amaçla, öğretmenin daha ders yılının başında iken ilk 3-4 ay içinde okutacağı ünitelerin her biriyle ilgili ve bir araya geldikleri zaman «anlamlı bir metin» olacak şekilde cümleler hazırlaması uygun olur.

Çocuk metne baktığı zaman ne kadar çok tanıdığı kelime ile karşılaşırsa metni o kadar hızlı okur ve anlar. Bu da öğrencinin okuma heves ve ilgisinin, kendine güvenin artmasına yardım eder.

Yukardaki esaslar çerçevesinde hazırlanacak cümleler, 40-50 kadar oluncaya çocuk, kendiliğinden «çözümleme» yapmaya başlar. Bu, çocuğun bu konuda belli bir olgunluk seviyesine geldiğinin işaretidir. Artık, çocuk, öğrendiği cümlelerdeki bazı kelime ve heceleri kendiliğinden tanıyabilir hale gelmiştir. Bu seviyeye ulaşan çocuklara karşı öğretmenin görevi, çocukların cümle ve kelime çözümlemelerine yardım etmektir. Burada hatırdaki tutulması gereken bir nokta daha var : O da çözümleme üzerinde gereğinden fazla durmamak ve derhal «bireşim» e geçmektir. Bireşime geçen çocuklarda okuma ilgi ve hevesi yüksek bir seviyeye erişir. Bunu da sürekli olarak canlı tutmak, bunun için çocuğun çevresinde bol okuma materyali bulundurmaktır öğretmen ve ana - babaların görevidir.

Cümle metoduyla yapılacak bir öğretimde çok kere şöyle bir soru ile kar-

şahıdır : Cümlelerin uzunluğu ne kadar olacak? Cümle yerine kelime öğretsek olmaz mı? Cümlelerin uzunluğu hakkında kesin bir şey söylenemez. Çünkü, bu, öğrencinin zihin seviyesine göre değişik olabilir. Üstün zekâlı çocuklar uzun cümleleri de kolaylıkla öğrenebildikleri halde, geri zekâlı çocuklar tek kelimeyi bile güçlükle öğrenebilirler. Cümle metodunda önemli olan bir bakışta kolaylıkla görülebilecek kadar uzunlukta cümleler kullanılmaktadır. Bu da başlangıçta iki kelimededen oluşsa bile sonraları üç kelimededen aşağı olmamalıdır. Çünkü yukarıdaki açıklamalarımızdan anlaşılacağı üzere, göz bir bakışta ne kadar çok alanı kavratsa, okumada anlama ve hız da o kadar artar. Zaten okuma öğretiminin de başlıca amacı bu değil mi? Tek kelimeleri öğreterek ilk okuma-yazma metodu uygulamak, ancak geri zekâlılar için etkili olabilir. Çünkü, onlar, cümleyi oluşturan kelimeler arasındaki ilişkileri zor görürler. Bunun için de öğrenmeleri güç olur.

İlk okuma-yazma öğretiminde harflerden hareket edecek olursak, cümle metodu kullanmak suretiyle açıklamaya çalıştığımız durumun tam aksi bir sonuçla karşılaşabiliriz. Öğretim yoluyla çocuğun gözünü 0,5 - 1 cm.lik gibi dar bir alanı görme alıştırmalarına sevk etmiş oluruz. Çocuk, kendi yapısına uymayan bu duruma kolay kolay uyum yapamaz. Bunun için de çocuk okumada biraz ilerlediği zaman sık sık geriye doğru dönüşler yapar. Çocuk, hızlı, düzgün ve anlamlı okumayı çok geç öğrenir. Lise ve hatıta daha yüksek bir öğrenimden geçtikten sonra bile hızlı ve anlayarak okuyamayışımızın sebebi budur. Pek çoğumuz bu metotla yapılan bir öğretimin acısını ileri yaşlarımızda bile çekiyoruz.

Buraya kadarki açıklamalarımızdan şu sonuçları çıkarabiliriz :

1. İlk okuma-yazma öğretiminde «cümle metodu» uygulamakla gözün satır üzerinde daha fazla bir alanı kolay-

lıkla görme ve anlama alıştırmaları yapmasına olanak sağlamış oluyoruz.

2. «Cümle metodu» gözün normal çalışmasına uygun ve onu geliştirmeye hizmet eden bir metottur.

3. Bireşim, yani harflerden heceler, hecelerden kelimeler, kelimelerden cümleler yapmaya yarayan metot, cümle metodunun sağladığı yararları sağlamaz. Bu metotla çocuk, daha geç ve güç okuma-yazma öğrenir. Okuması da çok kere heceleyerek olur. Uzun süre bunun etkisinden kendisini kurtaramaz.

4. Cümle metodu, gözün satır üzerinde ilerlerken daha az duraklama hareketi yapmasına olanak sağlar. Bu da okuma hızının artması ile sonuçlanır.

5. Cümle metodunda gözün duraklama sırasında «anlama» işi gerçekleştiğinden, metni anlamak için çocuğun sarfettiği zaman azalır.

6. Cümle metodu ile yapılan bir öğretimde çocuğun anlamını bildiği cümlelerle karşılaşmak mümkün olduğundan, çocuğun gözünün geriye doğru kayma hareketleri yapması ihtimali azalır veya ortadan kalkar. Bu da okuma hızının ve anlamının artmasına yardım eder.

7. Cümle metodu ile satır üzerinde gözün sıçramasından sonra meydana gelen duraklama süresi mümkün olduğu kadar azaldığı için, sıçrama uzunluğu ve duraklama süresi zamanla ritmik bir hal alır. Bu da çocuğun düzgün okumasını sağlar.

8. Cümle metodu, yanlış yazılmış kelime ve cümleleri de zihnin tamamlama kudretinden yararlanarak düzgün okunmasına olanak sağlar.

İlk okuma-yazma öğretiminde yukarıdaki yararları sağlayan cümle metodu bugün bütün ileri ülkelerde en çok kullanılan bir metot olmuştur. Bu da en iyi şekilde öğretmen arkadaşlarımızın yaptığı işin gerçek nedenlerini iyi bilmesiyle gerçekleşir.

